

Ad. Steiner-Tibense

MINDEORD

I.

ADOLF STENDER-PETERSEN

9. (21.) juli 1893—10. april 1963.

Tale i Videnskabernes Selskabs møde den 11. december 1964.

Af **Kaj Barr**.

Ved Adolf Stender-Petersens død har vort Selskab mistet et medlem af de usædvanlige. Han havde sin opvækst i Rusland i det gamle før-revolutionære Skt.-Petersborg, men følte tidligt, at han måtte høre til i sin faders danske fædreland. Han kom til os, tilegnede sig til fuldkommenhed vort sprog og blev omsider en af vore egne. Men han for vidt omkring i verden. Som Odysseus så han mangfoldige byer og lærte deres sæder at kende. Hele hans virke var præget af en dybt rodfæstet og altid levende trang til at opleve og forstå mennesker og deres værker, hvor han end mødte dem.

Adolf Stender-Petersen blev født den 21. juli 1893 i Pargolovo udenfor Skt.-Petersborg som søn af den danskfødte bogholder Johannes Stender-Petersen og dennes tyskfødte hustru Marta, født Jakob-Hofman. 1903 blev han elev i »Deutsche Hauptschule zu St. Petri« i Skt.-Petersborg, hvor han tidligt fik interesse for de klassiske sprog, russisk litteraturhistorie og filosofi. Som 17-årig holdt han i en skoleforening foredrag om Spinozas etik, grublede over Schopenhauers filosofi og læste Aristoteles på græsk. Allerede som gymnasiast drømte han om engang at komme til at skrive den russiske litteraturs historie, en drøm, han efter mange års indtrængende studier omsider fik realiseret i 1952. Tidligt vakttes også, efter hvad han selv har berettet i sit doktor-vita, ved hans faders fortællinger om Danmarks historie og litteratur, hans interesse for det land og det sprog, som han uden egentlig at kende det vidste, at han hørte til. Den 1. juni 1912 blev han dimitteret fra skolen med udmærkelse og blev samme år optaget i det daværende kejserlige universitet i Skt.-Petersborg som

student i det historisk-filologiske fakultets historiske og senere i dets germano-romanske afdeling. I de tre år, han tilbragte ved dette universitet, lagde han grunden til sin utroligt omfattende og alsidige viden. Han fulgte her forelæsninger over filosofi hos A. A. Vvedenskij og N. O. Losskij, over sammenlignende sprogvidenskab hos den højst originale sprogforsker J. Baudouin de Courtenay, over klassisk filologi hos Tadeusz Zieliński og M. J. Rostovcev, over romansk filologi hos D. K. Petrov, over historie bl. a. hos den fremragende historiker S. F. Platonov og over germansk filologi hos F. A. Braun, som har indlagt sig fortjeneste ved betydningsfulde bidrag til belysning af varægerproblemet, som senere blev genstand for Stender-Petersens særlige interesse. Under den stærke gæring, der prægede det akademiske liv i årene umiddelbart før den første verdenskrig, følte han stærkt, at han ikke helt hørte hjemme i Rusland. Skønt han ikke kunde dansk og ikke var dansk borger, følte han dog, at han som søn af en dansker blev betragtet som en fremmed. Han holdt sig derfor borte fra den aktiv-revolutionære studenterbevægelse, som utvivlsomt må have tiltrukket hans medfødte frihedstrang, og gik helt og fuldt op i sine studier. Et år efter verdenskrigens udbrud, i 1915, forlod han »ledet af en indre følelse af, at rollen som neutral tilskuer midt i et kæmpende land i længden måtte og ville blive uudholdelig«, Petrograd og rejste til Danmark, hvor han håbede i kraft af sin danske oprindelse at kunne finde et hjemsted. Han blev dansk statsborger, tilegnede sig hurtigt vort sprog og begyndte så i 1916 at studere ved vort universitet, først germansk filologi hos Herman Møller og Chr. Sarauw og klassiske sprog hos J. L. Heiberg, M. Cl. Gertz og A. B. Drachmann, derefter, fra efterårssemestret 1917, slavisk filologi hos St. Rożniecki og Holger Pedersen. I Holger Pedersen fandt han en faderlig ven, som med den for ham så karakteristiske omsorg og venlighed tog sig af den unge højt begavede student og gav ham privat vejledning i ferierne, da han flyttede til Göteborg, hvor han i begyndelsen af 1918 var blevet ansat ved Göteborgs Högskola som lektor i russisk og polsk. Hvad han skyldte Holger Pedersens omsorg og inspiration, gav han senere udtryk for i fortalen til sin *Slavisch-Germanische Lehnwortkunde*, hans største sprogvidenskabelige arbejde, som han også tilegnede Holger Pedersen. Som student opnåede han det historisk-filologiske samfunds mindre

pris for besvarelsen af en opgave om Goethes elegier. Magisterkonferensen i slavisk filologi bestod han i juli 1919. Fra 15. maj 1916 til 31. januar 1918 var han ansat som assistent ved det kongelige Bibliotek, hvor han katalogiserede de slaviske håndskrifter i bibliotekets besiddelse (»Oldslaviske og russiske Haandskrifter i det kongelige bibliotek i København«, trykt i Nordisk Tidsskrift för bok- och biblioteksväsen V, Uppsala 1918, pp. 246–260). I denne katalog har han for første gang henledt opmærksomheden på to russiske håndskrifter, hvis eminente betydning for studiet af det indtil da lidet kendte ægte-russiske omgangssprog fra det 17. århundrede han straks erkendte. Det ene, mindre håndskrift, en russisk konversationsbog, er siden blevet bearbejdet af professor, dr. Hans Christian Sørensen og udgivet af ham i 1962 i dette selskabs meddelelser. Det andet, større håndskrift bærer datoen 1. september 1607. Det tilhørte og er rimeligvis også skrevet af en vis Tönnies Fenne, der havde nær tilknytning til hanseatiske købmænd i den driftige vestrussiske handelsby Pskov. Det bringer til hjælp for tyske handelsfolk, der vil begive sig til Rusland for at handle, et meget righoldigt sagligt ordnet vokabular, en kort grammatik, en russisk fraseologi og konversations-eksempler for forskellige handelsgrene og desuden bl. a. en samling ordsprog, gåder, eder og talemåder, alt i alt et overordentligt værdifuldt materiale til belysning af ægte-russisk talesprog, i det væsentligste således som det taltes på torvet og i handelsboderne i Pskov. De nedertyske oversættelser, der forklarer de russiske ord og sætninger, er desuden af stor betydning for kendskabet til denne periodes nedertysk. En kommission, af hvilken Stender-Petersen naturligvis blev medlem, blev for nogle år siden nedsat af selskabet for at tilvejebringe en udtømmende behandling af det rige sproglige, handelshistoriske og folkløriske materiale, dette håndskrift rummer. Den har i 1961 som en første del udsendt en faksimile-udgave af håndskriftet.

Foruden lektoratet ved højskolen bestred Stender-Petersen posten som lærer i russisk ved Göteborgs Handelshögskolekurser, og 1923 blev han tillige lektor i slavisk ved Handelshögskolen. I sommermånederne 1920 og 1921 var han på studierejser til Warszawa og Kraków og i sommeren 1923 til Prag. I juni 1923 forsvarede han i København sin disputats, og 1927 blev han kaldet til professor i slavisk filologi ved universitetet i Dorpat, hvor

han blev, til han i 1931 vendte tilbage til Danmark. Her begyndte han som privatdocent at undervise i slavisk ved det nye universitet i Århus, hvor han i 1932 blev ansat som lektor. 1935 blev han udnævnt til docent, og 1941 blev docenturet omdannet til et ordinært professorat i slavisk filologi, i hvilket embede han forblev til sin død.

Som det fremgår af den her skitserede studiegang, spændte Stender-Petersens interesser allerede i hans første ungdom meget vidt. Han har også tidligt sat sig store mål for sine rige evner, og han har med den ildhu, han nærrede for studierne, som han bevarede livet igennem, skaffet sig forudsætningerne for sin fremtidige forskergerning, der kom til at spænde over vide felter indenfor litteratur- og sprogvidenskab og sagnforskning. Han havde en solid klassisk dannelse og var vel hjemme i de gamle germanske folks sprog og litterære mindesmærker. Hans særlige livsomstændigheder førte med sig, at han fra barndommen var lige fortrolig med russisk og med tysk. En række andre levende sprog tilegnede han sig med sit usædvanlige sprognemme med legende lethed. Han skaffede sig naturligvis meget hurtigt den grundigste indsigt i alle de slaviske sprog, og foruden russisk beherskede han polsk til fuldkommenhed.

Allerede i skoletiden var han stærkt optaget af både russisk og tysk litteratur, og beskæftigelsen med digtningen var nok det, der livet igennem optog ham mest og stod hans hjerte nærmest. Digternes værker havde han i tankerne, også når han syslede med helt andre opgaver. Den sidste dag, han levede, arbejdede han på en artikel om den russiske forfatter Leskov. Sin bane som forsker og skribent indledte han da også med en lang række større og mindre arbejder med litterære emner. Bortset fra to populære artikler om Tolstoj i Tilskueren 1917, som han skrev for at oplyse danske læsere om nogle af forudsætningerne for det, som da var ved at foregå i Rusland, drejer det sig her om studier over Gogol's forhold til de tyske romantikere, om hans forhold til og afhængighed af tyske digtere som Johann Heinrich Voss og Kotzebue (for dennes vedkommende med henblik på tematikken i »Revisor«), samt om yderst grundige og emnet udtømmende studier over Holberg og den russiske komedie i det 18. årh. (i Holberg Årbog 1923–25). Det største litteraturhistoriske arbejde fra denne første periode er imidlertid disputatsen »Die Schulkomödien des

Paters Franciszek Bohomolec S. J.« fra 1923, til hvilken han havde gjort de nødvendige forstudier i Kraków i sommerferierne 1920 og 1921. Den polske jesuiterpater Bohomolec skrev som professor i retorik ved et jesuiterkollegium i Warszawa fra 1753–1762 25 komedier beregnede til at opføres af hans elever og fortsatte med at skrive »teaterkomedier« til det 1765 oprettede nationalteater. Han er af en af sine samtidige blevet betegnet som »den polske Molière«, og polske forskere har uden at undersøge sagen tilstrækkelig grundigt stærkt overdrevet Molières betydning for Bohomolec og for den tidlige polske komedie i det hele taget. Stender-Petersen har som en selvfølgelig ting i sin undersøgelse lagt hovedvægten på den omstændighed, at Bohomolec var jesuit og har gennem en indgående tematisk analyse af alle skolekomedierne vist, at han helt og holdent følger traditionen fra de franske jesuiters skolekomedier. Tre af skolekomedierne er oversættelser eller bearbejdelser af franske jesuiterkomedier, og alle de andre holder sig strengt inden for den jesuitiske tendenskomedies ramme. Bohomolec har lånt fra Molière, som han har lånt fra Plautus og Goldoni, ja fra Holberg (fra »Jean de France« i komedien »Den polske Pariser«), men som Stender-Petersen har påvist, er det kun intrigen og de komiske momenter, han låner, og han gør det rent mekanisk og uden forståelse eller interesse for den rolle, de spiller i originalernes dramatiske opbygning. Hovedsagen for ham er den jesuitiske tendens, som enten er skolemæssig moraliseren eller samfundskritisk satire. Stender-Petersen har ud fra sit omfattende kendskab til vesteuropæisk litteratur været i stand til i næsten alle tilfælde at opspore kilderne til Bohomolec' komediehandlinger, men har tilslut også påvist hans utvivlsomme betydning for fremkomsten af en national polsk komedie. Arbejdet med jesuiterens skoledramatik har han fortsat i en i Dorpat 1931 udgivet afhandling: »Tragoediae sacrae. Materialien und beiträge zur geschichte der polnisch-lateinischen jesuitendramatik der frühzeit«, og mange år senere vendte han tilbage til beslægtede emner og behandlede det jyske protestantisk-humanistiske skoledrama (1959) og den polske magnat-scenes historie (1960).

Disputatsen blev skrevet i Göteborg, og her tog han derefter fat på et stort sprogvidenskabeligt arbejde, som i 1927 udkom i Göteborgs vetenskaps- och vitterhets-samhälles handlingar under titlen: »Slavisch-Germanische Lehnwortkunde. Eine Studie über

die ältesten germanischen Lehnwörter im Slavischen in sprach- und kulturgeschichtlicher Beleuchtung«. Han har selv i fortalen til sit arbejde fremhævet, at det ikke var hans mål at finde nye eksempler på germansk-slaviske lån – og det materiale, han arbejder med, er i det hele også det forlængst af tidligere forskere tilvejebragte – eller at studere de enkelte låneord isoleret, men at se lånene som vidnesbyrd om et alment sprog- og kulturfænomen. Det sidste synspunkt er i og for sig ikke noget nyt, hvad der afstedkom en temmelig ublid recension af Antoine Meillet. Det er dog rigtigt, at det betydelige germanske indslag i det ældste stadium af slavisk ikke tidligere var behandlet samlet under kulturhistorisk synspunkt. Det betydningsfulde i Stender-Petersens undersøgelse ligger i hans bestræbelser for med alle til rådighed stående midler – de litterære vidnesbyrd og resultaterne af den arkæologiske forskning – at nå frem til en forestilling om den konkrete historiske situation, i hvilken man med en vis sandsynlighed kan placere den kulturelle påvirkning, som låneordene vidner om. Der kan ikke herske nogen tvivl om, at den væsentligste del af de ældste germanske låneord repræsenterer et for-gotisk, i det væsentlige endnu urgermansk sprogtrin. Spørgsmålet er så, hvor denne germanske befolkning har kunnet øve indflydelse på de endnu på et begrænset territorium boende slaviske stammer. At de slaviske stammer i den fællesslaviske tid har beboet et område, der rakte fra Pripet-Dnjepr-bassinet til over imod Don med Niemens øvre løb som den nordligste grænse, har Stender-Petersen sandsynliggjort. Med hensyn til de østgermanske for-goter har han peget på, at der ikke er nogen tvivlende grund til ud fra Jordanes' beretning om goternes udvandring fra Skandinavien med de tidligere forskere at drage den slutning, at de har slået sig ned ved Weichselflodens munding. Der er, mener Stender-Petersen, al grund til at betragte de stærke urgermanske indslag i de østersøfinske sprog og den tilsvarende påvirkning på slavisk som parallelle foreteelser, og man må derfor regne med en fra Øst- og eventuelt også fra Vestgötaland over Gotland udgået og direkte mod øst rettet germansk immigration til de østbaltiske lande, som i den førkristne (eller romerske) jernalder var beboet af finner. Der har været en germansk bosættelse spredt over hele området fra Reval til Danzig, og fra de i de senere som Estland, Livland og Kurland betegnede dele af Bal-

ticum har østersøfinnerne fået deres urgermanske låneord, medens slaverne er blevet påvirket af de før-gotiske stammer, der havde slået sig ned i Samland og området ved Pregel-Niemen, og som derfra begyndte at brede sig i sydøstlig retning. Ud fra disse antagelser er det lykkedes Stender-Petersen at give en rimelig bestemmelse af den *amnis*, som goterne på deres vej mod sydøst ifølge Jordanes måtte overskride under katastrofale omstændigheder. Det drejer sig sandsynligvis om Pripet og det omkring denne flod liggende sumpland. Under den sydøstlige ekspansion er østgermanerne kommet i direkte og intim kontakt med de slaviske stammer i deres hjemland. Stender-Petersen er ved sit forsøg på at bestemme vilkårene for de kulturelle berøringer mellem germaner og slaver gået tilværks med stor omhu og har for alle de enkelte slutninger søgt støtte især i de arkæologiske fund. Det kan dog ikke nægtes, at adskilligt forbliver rent hypotetisk. Den litterære overlevering er yderst sparsom og sen og hviler utvivlsomt kun på gotiske sagn, som Jordanes har taget for historie, og de arkæologiske vidnesbyrd er spredte og endnu mere eller mindre tilfældige. Men det er trods alt et respektindgydende forsøg på at indordne de mange spredte data under et helhedssyn, som senere undersøgelser har kunnet korrigere i det enkelte, men som man ikke kommer udenom.

Foruden det store arbejde om de germanske låneord har Stender-Petersen i talrige tidsskriftsartikler behandlet etymologiske og grammatiske spørgsmål inden for slavisk. Men efter hjemkomsten til Danmark samles hans interesser mere og mere om den rolle, skandinaverne har spillet ved grundlæggelsen af det russiske rige og i den ældste russiske historie. Det er det såkaldte varægerspørgsmål, som, lige siden det i 1845 blev rejst af den russiske akademiker Kunik, har været et stridsæble mellem russiske og vesteuropæiske forskere. De første bidrag vedrørende de med dette spørgsmål forbundne problemer, som Stender-Petersen leverede, var to afhandlinger om betydningsudviklingen af oldnord. væringi, russ. var'ag og oldnord. kylfingr, russ. kolb'ag i Acta Philologica Scandinavica 1930–31; derpå kom 1934 bogen »Die Varægersage als quelle der altrussischen chronik«, og fra 1940–1952 kom der en lang række afhandlinger dels som bidrag til forskellige festskrifter, dels, under titlen »Études Varègues«, offentliggjort i tidsskriftet Classica et Mediaevalia. Disse afhandlinger

blev sammen med en orienterende indledning og en udførlig sammenfatning af hovedresultaterne på russisk i 1953 samlet i bogen »Varangica«, som sammen med en bibliografi blev overrakt forfatteren af venner og kolleger som et festskrift til hans 60-årsdag.

Varægerproblemet blev herhjemme taget op af Vilh. Thomsen, som i 1876 på grundlæggende måde behandlede det i de berømte Oxford forelæsninger om det russiske riges grundlæggelse ved nordboerne, der først udkom som bog på engelsk i 1877 og senere blev oversat til tysk, svensk og russisk. Udgangspunktet for hele diskussionen er et sted i den Oldrussiske krønike, den såkaldte Nestor-krønike, som under årene 859–62 beretter, at slaviske og finske stammer, der boede øst for Peipus-søen, syd for Ladoga-søen og vest for Beloozero (Hvide sø), forjog de varæger (russisk *var'ag*), som var kommet over havet og hævdede skat af dem; de begyndte så selv at herske, men kom snart i strid og tilkaldte så den på den anden side af østersøen boende varægiske Rus'-stamme og bad den om at herske over sig; så begyndte de tre brødre Rurik, Sineus og Truvor at herske i byerne ved de tre søer (Novgorod, Beloozero og Izborsk), og landet fik navnet *Russkaja zemlja* efter varægerne, efter som disse var *rusi*. De vestlige forskere (normannisterne) har længe været enige om i denne beretning at se et historisk bevis for den russiske stats grundlæggelse ved nordboerne. Man har regnet med nordboernes kulturelle overlegenhed over det primitive slaviske bondefolk, og den tysk-russiske germanist F. Braun har i nordboernes ankomst til de nordvestrussiske egne villet se en østlig parallel til vikingetogene mod vest. Mod den normannistiske opfattelse har de russiske forskere (antinormannisterne) både før og efter revolutionen rejst en energisk protest. De har ikke kunnet anerkende nordboernes kulturelle overlegenhed over slaverne og har søgt at vise, at slaverne allerede før varægernes ankomst havde organiseret sig i nationale stater, ganske vist ikke i egnen omkring Novgorod, men i syd og i sydvest. En særlig alvorlig anstødssten var det for dem, at Ruslands navn skulde være afledt af et *Rus'* af nordisk oprindelse, og de russiske forskere har uden held på alle mulige og umulige måder søgt at finde andre forklaringer på det russiske lands navn. Men de har utvivlsomt ret i, at dannelsen af den russiske stat ikke kan være foregået på den ukomplicerede måde, som man må forestille sig, når man uden videre tager Nestor-kronikens beretning på ordet. Stender-

Petersen har nu vist, at adskilligt af striden mellem normannister og antinormannister bliver genstandsløst, når man anlægger et mere kritisk syn på Nestor-kroniken, end man hidtil havde gjort. Kronikens beretning om Rus'-folkets komme er affattet c. 250 år efter at begivenheden skal have fundet sted, og man kan uden videre udelukke muligheden af skriftlige kilder, da skrift i Rusland først kommer i brug i tiden efter 988, da kristendommen blev indført. Man må altså i hvert fald regne med mundtlig, og dermed rimeligvis deformeret overlevering, og kronisten kan desuden mere eller mindre vilkårligt have kombineret overleveringer af meget forskellig værdi. Da Nestor-kroniken også i andre partier formidler sagnstof, har Stender-Petersen utvivlsomt ret, når han i teorien om de tre brødre, som med hele Rus'-folket udvandrede til det slavisk-finske grænseområde i Nordrusland og gav sig til at herske i de tre byer, ser en variant af et oprindelsessagn, som er kendt fra flere forskellige steder hos den svenske befolkning i Finland og Estland. Sagnet kan i Rusland være benyttet af senere fyrster, som ønskede at legitimere deres nordiske herkomst. Endelig hører *var'ag* med betydningen 'skandinav, skandinavisk kriger i fremmed tjeneste', som er den, man finder hos Nestor, først en senere tid til og kan da umuligt have været den oprindelige betegnelse for de fra Skandinavien komne folk. Derimod beror navnet *Rus'* på en ægte tradition. De svenskere, der bosatte sig iblandt slaverne har utvivlsomt bevaret erindringen om deres herkomst fra landet hinsides havet. Navnet *Rus'* er et russisk kollektiv dannet ud fra det finske *Rōtsi* (hvoraf senere *Ruotsi*, som endnu er det finske navn for Sverige). *Rōtsi* har fra først af været navnet på de svenskere, der kom fra den anden side af havet og bosatte sig mellem de oprindelige indbyggere i Finland og Estland, og det er det samme, som findes som første led i det svenske landskabsnavn *Roslagen*. På oldsvensk hed beboerne i Roslagen *rōþs-karlar*, *rōþs-mæn* eller *rōþs-byggjar*, hvor *rōþs-* efter Ekbloms forklaring er opstået af genitiven til substantivet *rōþer*, som betyder 'sund mellem øer, beskyttet sted for sejlads'. De folk fra den svenske side af havet, som først slog sig ned blandt finnerne har altså betegnet sig selv som dem, der boede ved vandet. Disse sundbeboere har ikke været vikinger, men kolonister, der søgte udyrket jord på den anden side havet. Skandinavernes tilstedeværelse i Nordvestrusland forklares af Stender-Petersen naturligt

som resultatet af et rimeligvis gennem generationer stadigt fortsat landnam; de svenske kolonister har taget land i egnene ved den finske bugt og Rigabugten, og kolonisationen har efterhånden bredt sig ad floderne Neva og Volchov og er nået til landet syd for Ladogasøen, hvor de, da slaverne kom i forbindelse med dem, allerede havde slået rod og hvor de udbyttede de finske stammer. Fra Ladogalandet breder disse kolonister sig videre ud og underlægger sig først Novgorod (Holmgard) og siden hele landet langs Dnjepr indtil Kiev, hvad der førte til grundlæggelsen af den Novgorod-Kievsk stat. Foruden at dyrke agerbrug har de skandinaviske kolonister forlængst været engageret i den gennem lange tider drevne byttehandel især med skind. Langs de forskellige vandveje er de kommet i berøring med de tyrkiske bulgarers og chazarers chaganater ved Volga, som formidlede og kontrollerede handelen med orienten og Byzans. Bekendtskabet med disse højt udviklede statsdannelser ligger uden tvivl til grund for den første skandinaviske statsdannelse i Ladogalandet, hvor der opstår et chaganat efter de tyrkiske Volgastaters mønster. Under Rus'-folkenes væsentligst af handelen betingede ekspansion er handelsmændene efterhånden kommet til at indtage en førende stilling. De er trådt i konkurrence med bulgarer og chazarer som formidlere af handelen mellem norden og orienten og Byzans. Til støtte for denne handel, der fra Ladoga førte dem igennem Volgalandet helt ned til det Kaspiske havs kyster, har de ved alle flodovergange og flodmundinger anlagt handelsstationer, og til gensidig støtte og sikring har de organiseret sig i gildelignende handelsselskaber. Et medlem af en sådan sammenslutning kaldte sig væring, på russisk *var'ag* eller kylfing, på russisk *kolb'ag*. Til tydningen af disse betegnelser har især Vilh. Thomsen og den svenske slavist R. Ekblom ydet værdifulde bidrag, men det er først Stender-Petersen, der ved alsidige undersøgelser har opklaret deres ejendommelige historie. Det russiske *var'ag* (ældre *var'eng*) er lånt fra oldnordisk *váringr* (senere form *væringr*), der er afledt af *vár* 'troskab, borgen, garanti'. Ordet betegner derfor en, der stiller *várar*, garantier; en *var'ag* er i det 9. årh. en nordisk købmand, som ved indtrædelsen i et handelsselskab stiller og modtager garantier med henblik på den risiko, han løber i sine handelsforbindelser. Betydningen 'skandinav' eller 'skandinavisk lejesvend', som *var'ag* har i Nestor-kroniken, kommer først op i det 11. årh., da de russiske fyrster var begyndt at

hverve skandinaviske krigere til brug ved deres indbyrdes stridigheder og til at sikre sig imod de tyrkiske folk, der lagde hindringer i vejen for handelen med Byzans. Hvervningen formidledes efter Stender-Petersens sandsynlige opfattelse af handelselskaberne, og betegnelsen *var'ag* gik derfor efterhånden over til også at betegne de fra Skandinavien hvervede folk og tilsidst en skandinav i al almindelighed. Da varægiske krigere i det 11. årh. træder i tjeneste hos de byzantinske kejsere som gardesoldater, får det græske *várangos* (af den ældre russiske form *var'angŭ*) betydningen 'gardesoldat af nordisk herkomst'. Ud fra helt andre forestillinger er ordet *kolb'ag* kommet til at få en lignende betydning som *var'ag*. Det er lånt fra et nordisk *kulbingaz* (oldnordisk *kylfingr*), som er en afledning af et ord, der betyder 'kølle' (jf. oldnordisk *kylfa* 'kølle'). Men kollen var ikke et stridsredskab, men rimeligvis en rund stav eller stok, der som en budstikke gik rundt og kaldte folk til stævne. Medlemmerne af de nordiske handelselskaber har da fået navn efter denne »kølle« (jf. engelsk *club*).

Gennem de udførlige detailundersøgelser, som Stender-Petersen har fremlagt i den lange række af »Varægiske studier« er det utvivlsomt lykkedes ham at bane vejen for en klarere forståelse af de faktorer, der har virket sammen ved dannelsen af den nordisk-slaviske stat. »Den ene faktor, som der bør tages hensyn til, var de slaviske stammers relativt høje agrariske niveau og deres stadig mere ulidelige eksploitering ved de tyrkiske Volgakaganater, der nød godt af Orient-handelen. Den anden var det nordiske *Rus*-folks, et udpræget skandinavisk landnam- og kolonistfolks, modstandskraft overfor de tyrkiske kaganaters ekspansion og – takket være de fra Sverige medbragte politiske stats-traditioner – evnen til at emancipere sig som et selvstændigt handelspolitisk kaganat. Krydsningen af disse to faktorer resulterede i dannelsen af den nordisk-slaviske russiske stat mellem Kijev og Novgorod. Dannelsen af en sådan stat var i begge folkegrupperes interesse, og det er et historisk faktum af stor betydning, at den nordiske folkegruppe, der med sit initiativ var kommet den slaviske i forkøbet, hurtigt gik op i denne og smeltede sammen med den.«

I sin bog »Die Varägersage als quelle der altrussischen chronik« har Stender-Petersen udførligt søgt at eftervise, at en stor del af det fælles stof, som vi finder i de nordiske sagaer og hos Saxo og i den russiske krønike, ikke, som almindeligt antaget, er

kommet til Rusland nordfra, men fra Byzans af tilbagevendende varæger er blevet bragt til Kiev og Novgorod og videre til Norden. Særligt indlysende er dette for de fortællinger, i hvilke en krigslist er det bærende motiv, idet det for disses vedkommende har været muligt at påvise byzantinske forlæg, der har deres rødder i hellenismen.

Den lange række af afhandlinger og populære artikler i tidskrifter og aviser om russisk litteratur, som vedblev at komme fra Stender-Petersens hånd, vidner, ligesom den fine bog »Russiske silhuetter« fra 1933, om hans stadige optagethed af den russiske litteraturs problemer og kan betragtes som forarbejder til det storværk »Den russiske litteraturs historie«, som han endeligt kunde udsende i 1952. Det er lige imponerende ved sit omfang – tre bind på ialt 700 sider – som ved sit indhold. Medens hans ungdomsarbejder inden for litteraturhistorien, og især hans ovenud grundige undersøgelse af Bohomolec' forfatterskab, var rent historisk-komparative, møder vi her en nyorientering. I fortællingen til værket bekender forfatteren at have modtaget bestemte impulser fra den såkaldte formalistiske metode eller skole, som blomstrede op i Rusland lige ved den første verdenskrigs udbrud, og som er i slægt med samtidige og senere vesteuropæiske og amerikanske metodologiske bestræbelser. Det kan efter denne retnings opfattelse ikke være litteraturforskningens opgave at anlægge ekstra-litterære synsmåder på digternes værker og betragte dem som illustration til personlige, politiske eller kulturhistoriske forhold. For Stender-Petersen er litteraturen *ordkunst* og må af litteraturhistorikeren udelukkende betragtes som sådan. Han har derfor også konsekvent fra sin fremstilling af den russiske litteraturs udvikling udelukket alt skriftligt, som ikke kan vurderes efter sine meriter som ordkunst. Det biografiske stof er bragt ned til et minimum, og vægten er lagt på selve litteraturens historiske forløb. De enkelte forfattere og de samlede forfatterskaber betragtes under stilanalytiske synsvinkler, og personnavne skal i hans værk opfattes langt mere som symboler på bestemte kunstsystemer end netop som betegnelser af konkrete personligheder i deres ekstra-litterære tilværelse. Det er hans på teoretiske overvejelser grundede overbevisning, »at litteraturhistorie hviler på stadig fornyede forsøg på at løse stadig påny opstående litterære problemsituationer, at det for litteraturhistorikeren gælder om så klart og nøjagtigt som muligt at beskrive disse særlige situationer

og løsningsforsøg i den faktisk foreliggende kronologiske rækkefølge, og at det bør være muligt at afdække ethvert litteraturforløbs immanente eller indre kausalitet«. Det sidste er vel en ideal fordring, som til dels må stilles på fremtiden. Men ellers må man sige, at det i dette imponerende værk er lykkedes forfatteren på den mest strålende måde at realisere sine intentioner. Den almindelige litterært interesserede læser kan endda uskyldigt glæde sig over, at det ikke går så strengt til, som præsten prædiker. Stender-Petersen er fri for den ensidighed, som så ofte præger forskere, der har en teori at forsvare. Han gør omhyggeligt rede for de omtalte værkers indhold og for forfatternes og de litterære strømningers historiske og sociale baggrund. Hovedsagen er, at vi i dette værk for første gang i Skandinavien har fået en sammenhængende skildring af hele den russiske litteraturs historie lige fra dens første begyndelse i Kiev-riket i det 11. årh. til oktoberrevolutionen i 1917 med hovedvægten lagt på de litterære værdier. Medens de fleste russiske litteraturhistorier enten slet ikke behandler den gamle litteratur, der tilhører tiden før Peter d. Stores reformværk, eller kun giver en meget summarisk fremstilling af den, har det været Stender-Petersen magtpåliggende fra middelalderen, hvor den særlige russiske kultur dog bliver til, at fremdrage alt, hvad der af den ufatteligt omfangsrige skriftlige overlevering udmærker sig ved kunstnerisk kvalitet. Forud for affattelsen af det første bind, som er viet den oldrussiske litteratur, der står i byzantinismens tegn, har han måttet foretage et umådeligt rydningsarbejde, men anstrengelserne har båret frugt, og vi får en fascinerende skildring af de forskellige litterære genrer: sagaer, der hører hjemme i varægisk milieu, homilier i rytmiseret prosa, helgenvitae og episk digtning fra Kiev-perioden, nye, retorisk udformede helgenlegender og fremkomsten af en verdslig litteratur i den moskovitiske periode. Medens den oldrussiske litteratur er bestemt ved de litterære stilarter, der er overtaget fra Byzans, er den nyere russiske litteratur, som for alvor sætter ind med Peter d. Stores samfundsreform, og som behandles i værkets to følgende bind, bestemt ved overtagelsen af de vesteuropæiske litteraturgenrer, som er nedarvet fra antikken. Det er ikke muligt her i enkeltheder at gå ind på Stender-Petersens overalt fint nuancerede behandling af alle de rigt varierede forfatterindividualiteter og stilretninger, der manifesterer sig i de sidste to hundrede år af den russiske litteraturs historie. Jeg vil blot fremhæve nogle afsnit, som for mig står som

højdepunkter i hans fremstilling. Der er først og fremmest afsnittene om Puškins lyriske digtning, der samler sig til en vidunderlig distinkt karakteristik af Puškins lyriske personlighed; dernæst den ypperlige redegørelse for Puškins og Lermontovs udformning af en realistisk prosastil og for Gogol's groteske stil og endelig de præcise bestemmelser af den individuelle udformning, realismen får hos så individuelt forskellige fortællere som Gončarov, Turgenjev og Tolstoj, og af Dostojevskijs kompositionsteknik forstået ud fra modsætningen til Turgenjev. Hvad behandlingen af Dostojevskijs vældige, men dog så overordentlig problemfyldte forfatterskab angår, er det dog måske tvivlsomt, om man uden videre tør give Stender-Petersen ret, når han vil hævde, at Dostojevskij *først og fremmest* er kunstner. Dostojevskijs bevidste stræben efter at underminere den klassiske romans vulgære psykologi er formodentlig primær i forhold til hans stilistiske bestræbelser. Man kan naturligvis være uenig med Stender-Petersen i den ene eller den anden af hans vurderinger, men man føler sig i hans selskab altid på sikker grund. Stender-Petersen har med denne spillevende og inciterende litteraturhistorie, som på hver side vidner om hans dybe indlevelse i og kærlighed til den russiske litteratur, mere end nogen anden bidraget til for os og for alle, som kan læse dansk, at åbne porten ind til det rige russiske åndsliv. En kostelig tilgift er de mange ypperlige oversættelser både i prosa og på vers, med hvilken han opliver sin fremstilling. En videreførelse af litteraturhistorien med en skildring af den litterære udvikling efter oktoberrevolutionen 1917 havde Stender-Petersen stillet i udsigt, men andre opgaver synes at have trængt sig på, og han har vel også fundet, at der endnu manglede de nødvendige forarbejder til en sådan fremstilling. I sine sidste år havde han planer om at skrive også den polske litteraturs historie, og han var just ved at lægge hånd på værket, da døden ramte ham. Størstedelen af de litterært værdifulde oldrussiske tekster, som han har behandlet i det første bind af litteraturhistorien, har han i samarbejde med Stefan Congrat-Butlar udgivet og kommenteret sprogligt og reelt i en stor »Anthology of Old-Russian Literature«, som i 1954 blev udsendt af Columbia University Press.

Den mundtligt overleverede russiske digtning, som hovedsageligt udgøres af de viser, som igennem århundreder er blevet sunget ved de rituelle fester, som følger bonden på hans vej gennem året, og de episke digte, bylinerne, som kun er bevarede hos bonder

og fiskere, men i en oprindeligere form må være blevet foredraget i et højere milieu, Kiev-fyrsternes hird, kan ikke placeres i den skrevne litteraturs udviklingslinie og er derfor ikke behandlet i litteraturhistorien. Men Stender-Petersen har drøftet denne digtnings problemer i sine »Russian Studies« (Acta Jutlandica, XXVIII, 2, Aarhus 1956), pp. 65–74, og i afhandlingen »La théorie de l'origine varègue de la byline russe« (Classica et Mediaevalia, bd. VII og VIII, optrykt i Varangica, pp. 217–240) har han givet en udførlig kritik af den historiske skoles behandling af bylinedigtningen. Et foredrag om Kirša Danilovs bylinesamling, som han holdt ved slavistkongressen i Moskva i 1958, vakte en overordentlig interesse.

Det er et usædvanligt vidtspændende og dybtloddende videnskabeligt værk, Stender-Petersen har efterladt sig, og det vil uden tvivl få en lang eftervirkning. Men hans virkestrang rakte langt videre ud. Også i studerekammeret var han først og fremmest det levende menneske, som havde noget på hjertet, noget han vilde have sagt, og som den ordets kunstner han var, evnede han at sige det, så det blev hørt også udenfor de kredse, som kunde følge ham i hans lærde værker. Det var hans overbevisning, at »al fjendtlighed, hvadenten det er mellem lande, grupper af mennesker eller enkelte mennesker, først og fremmest skyldes mangel på kendskab og dermed forståelse«. Deraf de mange foredrag, han holdt overalt i landet, og de talrige artikler og bøger beregnet for et større publikum, som han med utrættelig oplagthed skrev i de mange år, han virkede her i landet. Det var hans dybeste trang at skabe forståelse for de slaviske og særligt det russiske folks vilkår både i fortid og i nutid. Af kapital vigtighed var det for ham i en gærende overgangstid, hvor noget nyt var ved at bryde frem, at sprede oplysning om forholdene i Sovjetunionen, som han kendte af selvsyn gennem gentagne besøg i landet. Stender-Petersen bekendte sig selv som fuldblods rationalist. Den klare, frie, af ingen uvedkommende ydre hensyn bundne tanke, som aldrig standser ved noget som endeligt fastslået, den, som er den selvfølgelig forudsætning for al videnskabelig forsken, vilde han have indsat i sine rettigheder også i menneskenes daglige gøremål. Deraf hans selvfølgelige opladthed for alt det nye i tiden. Alt det endnu uprøvede skulde have sin chance for at godtgøre sin berettigelse. Det gjaldt den nye kunst – han ivrede for eksperiment-scenen – og det gjaldt selvfølgelig videnskaben – han sluttede sig

varmt til de strukturalistiske bestræbelser i litteratur- og sprogvidenskab og har selv forsøgt at skitsere en strukturalistisk litteraturteori i tilknytning til Louis Hjelmslevs sprogteori. Men det gjaldt først og sidst i forholdet mellem mennesker. Han hørte til *les hommes de bonne volonté*, og det ikke blot i kraft af sin klare tanke, men også ved sin entusiasme og sit hjertelag. Han befandt sig vel imellem mennesker og lyste op iblandt dem ved sin ånd og sit vid. Han blev ved enhver sammenkomst det naturlige midtpunkt og følte utvivlsomt en rent umiddelbar glæde ved at folde sig ud. Men i det stille havde han omtanke for mennesker. Som travlt optaget dekan tog han sig uden videre tid til at skrive venlige breve med mange gode og nyttige trøstegrunde til ham personligt ganske ubekendte ansøgere, der ikke mente at have fået deres ønsker opfyldt.

En samling af artikler og afhandlinger med populært sigte fra de senere år, som fru Ebba Torstenson besørgede udgivet til den 70-årsdag, han ikke nåede at opleve, fik med fuld ret med et citat fra en af de optagne artikler titlen »På tærsklen til en ny tid«. Han vilde altid tillidsfuldt se fremad. Det var ham uden tvivl en tilfredsstillelse, da han vendte hjem fra Dorpat, at komme til et *nytt* universitet. Her kunde han være med til at forberede fremtiden, og her skabte han den bredeste basis for de slaviske studier i vort land. Her fik han indrettet det første slaviske institut og herfra organiserede han det slavistiske samarbejde i norden, som fik sit redskab i tidsskriftet *Scando-Slavica*.

Stender-Petersen indtog en højt anset position i den internationale slavistik. Han har været gæsteprofessor ved Columbia University og var medlem af mange videnskabelige sammenslutninger. Af dette selskab har han været medlem siden 1943, og her har han talt om Puškin og Mickiewicz og om sine banebrydende varægiske undersøgelser på en måde, som aldrig vil glemmes af dem, som det forundtes at høre ham.

Vi vil i ærbødighed og taknemmelighed mindes den fremragende forsker og den utrættelige lysspreder Adolf Stender-Petersen.

Foruden af Stender-Petersens selvbiografi i Festskrift udgivet af Københavns Universitet i Anledning af Universitetets Aarsfest, November 1923, p. 100-102, har jeg haft stor nytte af: Hans Chr. Sørensen, Et storværk om russisk digtning (Ord och bild, Stockh. 64. årg.); Knud Rahbek Schmidt, Ad. Stender-Petersen (Århus universitets årsskrift 1963) og Carl Stief, Adolf Stender-Petersen as a Literary Historian (Scando-Slavica 1964, pp. 235-237).